

Mediakummajainen?

HERÄTYSLIIKKEEN
JULKISUUSONGELMIEN ÄÄRELLÄ

On selvää, että vanhoillislestadiolaisuus, sen organisaatio ja yksityiset liikkeeseen kuuluvat haluavat itselleen myönteistä julkisuutta. Siksi on ollut paikallaan koh- tuullisesti yrittää vaikuttaa siihen, että näin myös tapahtuu. Käytännössä se on useimmiten on tarkoittanut avoimuutta niidenkin parissa, joilla on kielteiset en- nakko-odotukset vanhoillislestadiolaisuudesta. (Savela 1999, 196.)

Vanhoillislestadiolaisen liikkeen keskeisen vaikuttajan Voitto Savelan teksti ti- vittää paljon yhteisön suhteesta mediaan. Myönteistä julkisuutta halutaan, ja sen hyväksi on tehtävä työtä, ennen kaikkea oltava avoin. Jakson perusteleva ja puo- lusteleva sävy vihjaa siihen, ettei avoimuuden ideaa ole helppoa omaksua uskon- nollisessa yhteisössä – varsinkaan, jo se on kokenut tullessa kaltoin kohdelluksi julkisuudessa.

Pelkkä halu vaikuttaa imagoon ei auta pitkälle. Osaa julkisesta kuvasta voidaan muokata, mutta kaikkiin kuvan piirteisiin ei voida puuttua. Uskonnollisena liik- keenä lestadiolaisuudella on arvoja ja perinteitä, jotka ovat osa liikkeen luovutta- matonta identiteettiä. Negatiivisestakin julkisuuskuvasta tulee vähitellen identi- teetin osatekijä.

Trauman synty ja syyt

Ruotsin Lapissa 1840-luvulla syntynyt lestadiolaisuus¹ on laajimmalle levinnyt poh- joismainen herätysliike. Sillä on yhä eniten kannatusta Pohjois-Suomessa, mutta vii- me vuosikymmenien muuttoliike on siirtänyt painopistettä eteläisemmäksi. Sa- malla sen kosketuspinnat nykysuomalaiseen valtakulttuuriin ovat lisääntyneet. Les- tadiolaisuudesta ei oikeastaan voisi puhua yhtenä liikkeenä, koska se on jakautu- nut useaan suuntaan, jotka toimivat erillään toisistaan, jopa jyrkästi toisensa tor- juen. Liikkeen lukuisten hajaannusten historia koetaan katkeraksi kaikissa suun- nissa, ja alkukirkollinen ”eriseurana” käsite on ollut ahkerassa käytössä.

Suomessa päähaaran muodostaa vanhoillislestadiolaisuus hiukan alle sadalla- tuhannella kannattajallaan. Sen keskusorganisaationa on Suomen Rauhanyhdis- tysten keskusyhdistys eli SRK. Toiseksi suurin on sata vuotta sitten eriytynyt esi- koislestadiolaisuus, jolla on kymmenisentuhatta kannattajaa, ja kolmanneksi suu- rin vanhoillislestadiolaisuudesta 1930-luvulla eriytynyt Rauhan Sanan suunta, jo- hon kuuluu seitsemisentuhatta henkeä. Jo 1800-luvun viime vuosina eriytymään ruvenneella lestadiolaisella uudellaheräyksellä on kolmisentuhatta kannattajaa. (Kannatusarvioista ks. Talonen 2000, 30-31.) Kun tässä artikkelissa puhun yleisesti

lestadiolaisuudesta, viittaa etenkin vanhoillislestadiolaisuuteen.

Lestadiolaisuus on tätä nykyä Suomen profiloitunein perinteinen herätysliike, ja se synnyttää voimakkaita mielikuvia. Näin on ollut alusta asti. Liikkeen perustaja, ruotsalainen pappi Lars Levi Laestadius (1800-1861), oli särmikäs persoona, joka ei kaihtanut kovaakaan kieltä eikä ruoskivaa ironiaa paljastaessaan aikalaistensa tekohurskautta ja synnillistä elämää. Etenkin Pajalassa (vuodesta 1849) Laestadius joutui hakaukseen paitsi paikkakunnan vähäisen sivistyneistön myös maallisen ja hengellisen virkavallan kanssa, ja osa syytöksistä johti kirkollisiin kurinpitotoimiin (ks. esim. Lohi 1989, 339-352, 381-390).

Tilanne ei tasoittunut Laestadiusen jälkeenkään, vaan nopeasti Suomeen laajaneva liike joutui toistuvasti niin papiston ja toisten herätysliikkeiden kuin tavallisen kansankin hampaisiin. Lestadiolaisseuroihin alusta asti liittyneet voimakkaat tunteenilmaukset eli liikutukset (näistä seikkaperäisesti Miettinen 1942, 161-211) johtivat pilkkanimeen ”hihhulit”, jota käytettiin usein lestadiolaisuutta vastaan polemisoivissa julkaisuissa.²

Etenkin ekspansiivisen varhaisvaiheen lestadiolaisuus joutui erityisen kirkollisen tarkkailun ja kurinpidon kohteeksi. Autonomiakaudella kirkko toimi valtiovallan ja viime kädessä Pietarin työkaluna mahdollisten kumouksellisten ajatusten ja liikkeiden tukahduttamisessa. Papiston enemmistö piti 1800-luvun loppuun asti liikettä pikemmin lahkona kuin evankelisluterilaisen kirkon herätysliikkeenä (Lohi 1997, 44).

Myös maalliset viranomaiset ja käännätyksen kohteeksi joutunut kansa puutuivat sananjulistajien toimintaan kovalla kädellä. Vimpeliläinen entinen häyjä ja aikoinaan taposta vankilassakin istunut Antti Isotalo pidätettiin saarnamatkallaan 1876 irtolaissyttösten nojalla ja ripustettiin yöksi orteen roikkumaan (Lohi 1997, 385-386). Viipurilainen mökkiläinen Emanuel Välikangas puolestaan ammuttiin vuonna 1884 Savitaipaleella niin ikään saarnamatkallaan (Kinnunen 1996, 116-117).³ Lestadiolaisuudessa Isotaloon ja Välikankaaseen on viitattu jonkinlaisina liikkeen omina marttyyreina viime aikoihin asti. Kuvaavaa on, että lestadiolaisuuden leviämisen laajan historian, Seppo Lohen *Pohjolan kristillisyyden* -teoksen (1997), takakannen tekstistä puolet on omistettu heille. Teksti tietysti myös herättää lukijoiden kiinnostusta teosta kohtaan.

Sosiaalisesti, alueellisesti, koulutuksellisesti, kulttuurisesti ja osin etnisestikin (saamelaisuus) marginaalisessa liikkeessä (Ihonen 1998b; Ihonen 2000b) oli suoranaista tilausta yhteiskunnalliselle protestille. Kirkollis-valtiollisen kurinpidon ja uskonnollista maallikkotoimintaa rajoittavan lainsäädännön vuoksi protestille ei kuitenkaan juuri jäänyt ulkoisia purkautumiskanavia. Liikkeelle onkin alusta asti ollut

luonteenomaista pikemmin eristyminen kirkosta ja paljolti myös yhteiskunnasta kuin integroituminen siihen. Erityisesti esikoislestadiolaisuutta leimasi 1900-luvun loppupuolelle asti vähäinen poliittinen ja kulttuurinen aktiivisuus sekä valtakulttuurista erottava tapa- ja pukeutumiskulttuuri. Paradoksaalista kyllä, suomalaisen yhteiskunnan nopea moniarvoistuminen ja maallistuminen on ilmeisesti osaltaan vaikuttanut jännitteen yllä pysymiseen: vaikka lestadiolainen liike on omaksunut uutta avoimuutta ja uusia tapoja toimia nykyaikaisessa mediajulkisuudessa, molemminpuolinen ymmärtämisen kuilu ei tunnu sulkeutuvan. Epäilemättä tämä johtuu myös liikkeen halusta pitää yllä omaa identiteettiään. Ajattelutapaa tiivistää mainiosti aiemmin tavallinen esikoislestadiolaisten saarnaajien käyttämä fraasi pysymisestä ”kivenheiton päässä maailmasta.”

Kun julkisuus alkoi jo varhain kohdella lestadiolaisuutta vähätellen ja kielteisesti arvostellen, liike käpertyi myös tässä suhteessa. Kun suomenkielinen sanomalehdistö sitoutui pääosin fennomaanien kansalliseen hankkeeseen ja fennomani-aa myötäilivät myös muut 1800-luvun suuret herätysliikkeet, evankelisuus ja herännäisyys, niin lestadiolaisuus jäi tässäkin suhteessa yksin. Ennen 1970-luvun loppua lestadiolaiset eivät juurikaan kommentoineet tai oikoneet itsestään julkisuudessa esitettyjä väitteitä. Poikkeuksina mainittakoon lestadiolaisuuden liepeillä kehkeytyneen ns. korpelalaisuuden synnyttämä julkisuus 1930-luvulla (ks. Lundmark 1985) sekä julkinen keskustelu, joka nousi 1960-luvun alussa etenkin monien vanhoillislestadiolaisten pappien irrottautuessa Elämän Sana -ryhmäksi.

Lestadiolaisuudesta muodostui alun alkaen sosiaalisesti stigmatisoiva liike, ja siihen tunnustautuminen on jatkuvasti merkinnyt itsensä häpeälle altistamista (Ihonen 1998a, 66). Vaikka lestadiolaisuus ei selvitysten mukaan ole Suomen torjutuin uskonnollinen liike – kärkipaikkaa pitää ovelta ovelle käännetyistyötä tekevä Jehovan todistajat – ja vaikka Suomen uskonnollinen ja muu kulttuurinen tilanne on kokonaan toinen kuin 1800-luvulla, häpeän leima ei ole vielä kukaan kokonaan kulunut pois.

Näkökulmia ja rajauksia

Tarkastelen tässä artikkelissa vain joitakin lestadiolaisuuden ja julkisuuden suhteen aspekteja. Keskityn erityisesti ns. valtakulttuurin tuottamaan lestadiolaisuuden julkisuuskuvaan. Toinen tavoitteeni on hahmotella hiukan sitä, miten lestadiolaisuuden julkinen kuva koetaan liikkeen sisällä ja miten siihen reagoidaan. Viittaan lyhyesti myös lestadiolaisuuden itse tuottamaan julkisuuteen, sen taustaideologiaan, tavoitteisiin ja keinoihin. Artikkelini on luonteeltaan erittelevä ja pohdiskelevä. Pääpaino ei siten ole lestadiolaisuutta julkisuudessa käsittelevän aineiston luennassa.⁴

Kirjoitan tämän artikkelin lestadiolaisuuden tuntijana enkä joukkotiedotustutkijana; varsinainen ammattini on kirjallisuudentutkija. Viittaan artikkelissa myös omiin kirjoituksiini, joita olen laatinut kaksoisroolissa: yhtäältä liikkeeseen kuuluvana, toisaalta liikettä erittelevänä tutkijana.⁵ Vastaava kaksoisrooli minulla on tätä kirjoittaessani. En kirjoita lestadiolaisuuden apologiaa, mutta pyrin ymmärtämään liikkeen toimintaa myös sen sisältä käsin. Tästä johtuu myös se, että en dokumentoi kaikkia väittämiäni. Erityisesti sopii haastaa puheenvuoroksi tarkoitamiini kommenttejani ja yleistäviä käsityksiäni siitä, miten lestadiolaisuudessa ajatellaan asioista ja koetaan niitä. Laajalla ja moneen kertaan jakaantuneella liikkeellä ei ole vain yhtä ääntä ja yhtä kantaa asioihin.

Loppu hyvin, kaikki hyvin?

Millainen sitten on nykymedian kuva lestadiolaisuudesta? En lähde liikkeelle lehtijutuista enkä radiosta tai televisiosta vaan kaunokirjallisuudesta.⁶ Elämän Sanan suuntaan lapsena kuulunut Hannu Raittila nimittäin summaa vanhoillislestadiolaisuuden suviseuroja kuvaavassa romaanissaan *Ei minulta mitään puutu* (1998) lähes kaikki lestadiolaisuuteen julkisuudessa liitetyt käsitykset, niin ennakkoluulot ja juorut kuin tosiasiatkin. Puheena ovat muun muassa televisio ja videot (H. Raittila 1998, 33, 100, 121-122), valta antaa syntejä anteeksi tai olla antamatta ("avainten valta", 69), niiden anteeksi julistaminen "Jeesuksen nimessä ja veressä" (11, 226, 253), liikutukset (88), kysymys ehkäisystä (34), naisen asema (185-186), uskonnon ja seksin yhteen liittäminen (183), suhde politiikkaan (120), maallisen menestyksen tulkitseminen siunaukseksi (121, 209), muista uskovista ja "suruttomista" erottautuminen (204), ajatus vanhoillislestadiolaisuudesta ainoana oikeana uskontona (204) sekä se, mitä pidetään tai on pidetty kiellettynä (esim. korttipeli 259, elokuvat 247, aiemmin grammari, polkkatukka ja lyhyt hame 215).

Raittila hallitsee lestadiolaisen kielenkäytön ja osaa muun muassa laittaa romaanihenkilön suuhun ilmauksen "olla uskomassa" (148; ei siis "olla uskossa"). Romaanissa esiintyvät myös pejoratiiviset nimitykset "hihhulit" (205, 211) ja "lestantit" (19, 119). Raittilan romaanin lestadiolaiset eivät ole luusereita (120) vaan oman menestymisensä lisäksi tekevät paljon talkootyötä ja elävät itsensä varassa (12). Myös lapset ovat osaavia ja viitseliäitä (126-127). Vaikka romaani on täysin sepitteellinen, Raittila varmistaa liikkeen vanhoillislestadiolaisuudeksi sen oikealla nimellä (24, 174, 197).

Raittila tuntuu suhtautuvan vanhoillislestadiolaisuuteen hyväntahtoisesti. Yhtäältä romaani vihjaa suviseuroihin liittyvän näyttämisen halua ja antaa ymmärtää, ettei kaikilla lestadiolaisilla yrittäjillä ole puhtaita jauhoja pussissaan, mutta toisaalta teos tekee liikkeen kannattajista kelpo ihmisiä ja erityisesti purkaa lestadiolaisuuteen liitettyjä myyttejä. Seuraava lainaus on liikkeen ulkopuolisen, seurojen äänentoistosta vastaavan rock-henkisen Panun ajatuksia:

Mä kumminkin selitin, että mä vaan käyttäisin mikkiä samalla tavalla ku kameraa, mutta ei mulla mitään kameraa tietenkään ole, koska me tehdään radioprogressita. Se oli vaan vertaus, niinku Raamatussa. Lare [vanhoillislestadiolainen järjestelytoimikunnan puheenjohtaja] sano, että nou problem. Vaikka olis kameraki, niin se olis ihan ookoo niille.

Mä olin vähän pihalla. Eiks telkkari oo niinku kielletty teillä kumminki? Lare selitti, että ei telkkarissa sinänsä ole mitään vikaa, niinku keksintönä ja teknisenä laitteena. Ne on ne ohjelmat se selitti. Just nii, mä sanoin, en mäkään niitä paljon viitti kattoo, on ne sellasta skeidaa.

Se väitti, että ne käyttää itekki videoo ja siinä mielessä niillä on telkkareita käytössä. Nää seuratkin videoidaan, se selitti. Ai sii, mä sanoin, nyt ollaan samoilla linjoilla. Ei muuta ku pannaan haiseen.

Mä kysyin, oisko sillä mitään piirustuksen tapasiikaan siitä teltasta, että vois suunnitella etukäteen mikityksen ja pönttöjen sijotuksen. Lare kaivoi kuvat salkusta. Sen muija ja skidit toi lisää kahvia ja helvetinmoisen kasan voileipiä. Ne oli ihan jees jengiä. (H. Raittila 1998, 32-33.)

Kuvaavaa vanhoillislestadiolaisuuden ja julkisuuden perinteisille suhteille on se, että SRK:n johtokunnan puheenjohtaja Matti Lääkkö tuomitsi kesällä 1999 teoksen "kristillisyyden" vastaiseksi sitä lainkaan itse tuntematta. Lääkön kommentissa kuuluu kaikuna vanhoillislestadiolaisten jatkuvasti eri variantein toistama perusväittäjä: maailma ei ymmärrä vaan pikemmin vihaa ja pilkkaa meitä.⁷

Vanhoillislestadiolaisuuden suhde julkiseen sanaan olikin varsin komplisoitu 1980-luvun alkuun asti. Erityisen tulehtunut se oli 1970-luvun lopulla, kun liikkeen sisällä aktivoitui eräisiin opillisiin korostuksiin ja elämäntähtäyksiin liittyviä risti-riitoja, jotka johtivat – liikkeen oman terminologian mukaan – erityisiin opetuksesta poikkeavien seurakuntalaisten ”hoitokokouksiin”. Kuohunta synnytti laajan lehtikirjoittelun ja radio- ja televisio-ohjelmien lisäksi useita kirjoja.⁸

1970-luvun kiistat ja kielteinen julkisuus jättivät merkkinsä vanhoillislestadiolaisuuteen. Mediamylytyksen jälkeen ei enää ollut paluuta vanhaan julkisuuspolitiikkaan. SRK ottikin 1980-luvun alussa pitkän askeleen avoimuuden suuntaan, mikä merkitsi ennen kaikkea suviseurojen näyttävää avaamista toimittajille. Tiedostustoimintaa ruvettiin muutenkin kehittämään. SRK:n uuteen julkisuuspolitiikkaan kuuluu myös kotisivujen avaaminen tietoverkkoon (<http://www.srk-oulu.net/>).

1990-luvun loppuun mennessä oli tultu tilanteeseen, jossa SRK:n pääsihteeri Voitto Savela totesi liikkeen omassa vuosikirjassa, että ”salassa pidettävien asioiden määrä supistuu sielunhoidollisiin keskusteluihin ja eritoten ripin salassapitoon”. Hänenkin mukaan kuitenkin ”elävä usko on maailmalle vieras” ja ”vanhoillislestadiolaisuudessa on kuitenkin sellaisia piirteitä, jotka ajan kuluessa yhä enemmän näyttävät poikkeuksilta yleisessä kirkollisessa ajattelussa”; jälkimmäinen seikka ei Savelan mukaan johdu niinkään liikkeestä vaan kirkossa ja yhteiskunnassa tapahtuneista muutoksista. Savela ei sano suoraan, että kielteiseen imagoon on ollut perusteensa, mutta tämä päätelmä on luettavissa lausumasta, jonka mukaan se ”on perustunut *osin* ennakkoluuloihin, huhuihin tai väärinkäsityksiin”. (Savela 1999, 196-199; kursivointi M.I.:n.)

Myytit kierrossa

Savelan väittämää muuttuneesta julkisuuskuvasta tukevat monet lehtijutut sekä televisio- ja radio-ohjelmat. Mainittakoon esimerkkinä Kauppalehti Optiossa 21.9.2000 julkaistu kahdeksansivuinen reportaasi ”Ahkerat lestadiolaiset”, joka perustuu toimittajan vierailuun kolmeen lestadiolaisten omistamaan pohjalaisyrittäykseen. Jutun alussa viritellään melko banaaleja kysymyksiä, ”saako uskovainen rikastua”, ”tarjoaako lestadiolainen johtaja liikekumppanilleen viinaa” ja ”tekeekö hän bisnestä vain uskonveljen kanssa”. Omien näkemysten esittämisen sijaan toimittaja kuitenkin menee paikan päälle ”kuullakseen suoraan lestadiolaisilta, mitä he ajattelevat”. Jutussa haastatellaan myös SRK:n johtoa.

Vaikka käytössäni ei ole yhtä laajaa aineistoa kuin Savelalla, rohkenen silti olla eri mieltä hänen kanssaan julkisuuskuvan myönteisyydestä. Hänen lausumansa kuvannee pikemmin liikkeessä pitkään vaikuttaneen ja monia iskuja henkilökohtaisesti vastaan ottaneen kokemuksia ilmapiirin muuttumisesta kuin tosiasiallista tilannetta. Seikkaan vaikuttanee myös se, että vaikka Savelan foorumi, SRK:n vuosikirja, on myös yksi liikkeen ikkuna ulospäin, se on tarkoitettu ennen kaikkea liikkeen jäsenille.⁹

Vaikka iltapäivälehdet jätettäisiin huomiotta, lestadiolaisuus esiintyy yhä suomalaisessa mediassa kummajaisena, jota katsotaan vieraan silmin. Näin on usein asiallisenkin kirjoittelun laita. Sama koskee muutakin mediaa, vaikkapa TV2:n alkukesästä 2000 esittämää ohjelmaa ”Matkalla taivaskotiin”, jossa seurataan vanhoillislestadiolaisen perheen matkaa Kruunupyyn suviseuroihin ja suviseurakunnan rakennustyötä kesällä 1999.

Nykyään lestadiolaisuuteen liittyvät mielikuvat tytydytään usein toteamaan yksilöimättä niitä. Tyypillinen on Paavo Tukkimäen kommentti Oulun hiippakunnan piispanvaalien yhteydessä: ”eivätkä alueen vahvimpaan herätysliikkeeseen, van-

hoillislestadiolaisuuteen liittyvät mielikuvat ole ainakaan parantaneet pohjoisen kirkollista imagoa” (HS 14.11.2000). Media ei ainakaan halua lyhentää kielteisten mielikuvien elämäkaarta.

Paitsi iltapäivälehdet niin ajoittain myös muu media tuntuu etsivän sensaatioita lestadiolaisuuden kustannuksella. Poliittista islamia väitöskirjassaan tutkinut Anja Linjakumpu julkaisi pohjoissuomalaisen kulttuurilehden Kaltion numerossa 1/2000 artikkelin ”Uskonnolliset yhteisöt politiikan tekijöinä – lestadiolaisuus suomalaisena ääriliikkeenä”. Linjakummun mukaan ”lestadiolaisuus on suomalainen ääriliike”, jonka suhtautumisesta itseensä, omiin kannattajiinsa ja ympäröivään yhteiskuntaan ”voi olla yllättävän lyhyt matka myös todellisiin konflikteihin”. Toisena esimerkkinä voidaan mainita Alueuutiset-lehdessä julkaistu 26.9.1999 Milla Rautaisen juttu ”Nuoret lestadiolaisnaiset uskonnon uhreina. Yhteisön arvostelijoita jopa passitettu mielisairaalaan”, jonka keskeinen väittämä ilmaistaan ingressissä: ”Vanhoillislestadiolaisuuteen kuuluvan Rauhanyhdistyksen naiset kapinoivat patriarkaalista uskonnollisuutta vastaan ja tahtovat rimpuilla eroon elämästä, joka on ehkäisykiellon takia pelkkää synnytystä.” Jutussa haastatellaan Uskontojen uhrityön puheenjohtajaa Terttu Forsellia, mutta lestadiolaisnaisten omaa ääntä ei kuulla. Jutun yhteyteen on laatikoitu osastot ”Millaista on epäterve uskonnollisuus” ja ”Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys”. Jälkimmäinen on ulkoasultaan tietopaketti, mutta tosiasiaa esitetään vain toimittajan kanta liikkeen seurakuntakäsityksestä ja ehkäisykiellosta.

Jotkin lestadiolaisuuteen liittyvät uskomukset tuntuvat olevan sitkeähenkisiä. Tällainen on esimerkiksi väite, että lestadiolaisuudessa olisi 1970-luvulla kielletty ikkunallisen pyykkikoneen käyttö, koska miehet olisivat voineet nähdä lasin läpi viilahduksen naisten alusvaatteista. Myytti putkahti esiin jopa Opetushallituksen koulukäyttöön tekemällä kirkkohistorian CD-ROMilla vuonna 1996. Rompulla todetaan: *”Liikkeestä tekee tunnusomaisen ja tietyllä tapaa mainetta saavuttaneen sen torjuva suhtautuminen mm. televisioon, ikkunaverhoihin ja jopa pesukoneiden muovi-ikkunoihin.”* Kategorinen on myös väite: *”Lestadiolaiset eivät myöskään hyväksy ehkäisyvälineiden käyttöä. Perheet, joissa on toistakymmentä lasta, ovat edelleen tänä päivänä lestadiolaisuuden arkipäivää.”* Rompusta keskusteltiin muun muassa Kotimaa-lehdessä syksyllä 1997, ja kun se sai myös suoraa palautetta lestadiolaisilta, Opetushallitus veti sen pois markkinoilta.¹⁰

Pesukonemyyttiä pitämällä pidetään hengissä, vaikka siitä muodollisesti sa-nouduttaisiin irti. Se mainitaan esimerkiksi Ulla Pohjosen kirjoittamassa Kodin Kuvalehden suviseurareportaasissa ”Yhdessä hengessä” (6.8.1998), vaikka kirjoittaja toteaaakin, että kyseessä on kuuluisa ”lestadiolaislegenda”, ja antaa liikkeeseen kuuluvan papin oikoa käsityksen. Aihe on nostettu myös väliotsikkoon: ”Pesukonelegenda naurattaa ja suututtaaakin”. Teatteriarvostelija Kaisu Mikkola puolestaan kirjoittaa oululaisessa Kalevassa 1.10.2000 arvostelleessaan Rovaniemen teatterin alueteatteriohjelmistoonsa ottamaa Outi Nyttäjän ”Pyykkiä”:

Yleisöllä oli syntisen hauskaa perjantai-iltana Posion koulukeskuksen vetoisessa monitoimisalissa. Siellä katseltiin runsas tunti ikkunallisen pesukoneen vauhdikasta menoa. Suomen Lappihan teki takavuosina juuri tällaisen pesukoneen maailmankuuluksi, kun vanhoillislestadiolaiset kielsivät moisen syntisenä ja ylittivät tempauksellaan kansainvälisen uutiskyntyn.

Oikeus tulla kuulluksi ja median moraalit

Lestadiolaisuudella kehystetään mieluusti sellaisiakin juttuja, joiden yhteydessä seikka on ilmeisen toissijainen. Heikki Miettinen laati Helsingin Sanomien heinä-

kuun 2000 kuukausiliitteeseen runsaasti omaisuusrikoksia tehneistä euralaisveljeksistä jutun "Koistisen pahat pojat" (lehti ilmestyi juuri suviseurojen alkaessa). Koistiset kuuluivat aiemmin eskislestadiolaisuudesta 1960-luvun alkupuolella eriytyneeseen ns. leeviläiseen suuntaan, jolla on alle kaksisataa kannattajaa (nyt he sanovat irtautuneensa liikkeestä). Liikettä leimaa erittäin jyrkkä rigorismi ja konservatiivisuus, jopa vanhan kielen tavoittelu uskonnollisessa puheessa. Toimittaja ei ole voinut erehtyä pitämään perhettä minä tahansa lestadiolaisryhmänä, mutta jutussa pojat määritellään vain yleisesti lestadiolaisiksi. Jotkin väittämät ovat hyvin hämmästyttäviä: "Lestadiolaiseen tapaan he [perheen vanhemmat] eivät juuri tunteneet toisiaan, sillä ennen avioliittoa ei saanut seurustella."

Vaikka Koististen tapauksen siihenastinen julkisuus oli selvästi osoittanut, että rikosten taustalla oli tyrannimainen, vakavasti mielisairas isä ja vaikka myös äidin masennus oli jo mainittu julkisuudessa moneen otteeseen, toimittaja antaa ymmärtää, että oudon käytöksen syyt löytyvät syvimmiltään perheen lestadiolaisesta taustasta. Tähän viittaa näyttävä väliotsikointi "Lestadiolaisissa sairasti skitsofreniaa ja alisti lapsiaan" ja lukuisat muut lausumat. Isä muun muassa "pakotti lapset kuuntelemaan juttujaan, joissa uskonto, politiikka ja viranomaisen kierous kietoutuivat yhteen". Teksti vihjaa myös siihen, että mielisairaudenkin syy voi olla lestadiolaisuudessa. Kun toimittaja sitten toteaa, että "lestadiolaisuudesta pojat ovat saaneet tarpeekseen", lausuma on helppo lukea lähes kehotuksena.

Miettinen haastattelee juttuunsa Euran sosiaalitoimen johtajaa ja poikien rikoksista kärsinyttä huoltamoyrittäjää, joka toteaa: "Hirteen vaan! Ei sääliä yhtään.". Kriminaalipsykologi Jaana Haapasalo puolestaan toteaa, että "kiihkouskovaisuus voidaan usein laskea psykologiseksi väkivallaksi". Pojille jutussa ei juuri anneta omaa ääntä, ja vanhempien oikeus tulla kuulluiksi sivuutetaan täysin.

Rikosprosessin käsittelyn aikana Helsingin Sanomat on vähentänyt viittaamista lestadiolaisuuteen. Esimerkiksi Pyyri Lapintien jutussa "Syyttäjä vaatii euralaisveljeksille jopa kuutta vuotta vankeutta" (6.8.2000) seikka mainitaan vain kerran: "Veljekset elivät 11-lapsisessa omalaatuisessa lestadiolaisessa suurperheessä". Lainatussa jaksossa perhettä ei väitetä tyypilliseksi lestadiolaisperheeksi; toisaalta perheen suuruus katsotaan tarpeelliseksi mainita kaksi kertaa samassa lauseessa. Myös aiemmassa jutussaan (HS 27.4.2000) Lapintie kirjoittaa toisteisesti perheen koosta: "veljekset kuuluvat 13 jäsenen lestadiolaisperheeseen, jossa on kaikkiaan 11 lasta".

Medialle Koistisen veljekset tuntuvat olevan helppoa riistaa. Helsingin Sanomien viikkoliite Nyt on kelpuuttanut heidät paitsi julkkiksia irvailevalle Nyt-Ten-listalle (Lucky Luke -sarjakuvasta tunnettuina "Daltonin veljeksinä") myös muuhun käyttöön. Viikkoliitteessä 10.11.2000 ilmestyneessä jutussa "Älä riko tätä käskyä" haastatellaan kymmentä ihmistä, jotka ovat rikkoneet Toisessa Mooseksen kirjassa esiintyviä käskyjä. 21-vuotias Erkki Koistinen laitetaan selittämään, miksi hän on rikkonut käskyä "Älä varasta". Kun kukaan muu haastatelluista ei osoita katumusta, Koistinen paitsi myöntää rikkomuksensa myös sanoo katuvansa "tosi kunnolla", hankkivansa rehellisen työn, kärsivänsä rangaistuksen ja maksavansa korvaukset. Koulutusta saamattomilla ja järjestyneestä yhteiskunnasta pitkälti syrjäytyneillä pojilla ei selvästikään ole kunnollista käsitystä nykyaikaisen median moraalista, toimintatavoista ja -kulttuureista.

Yhteiskuntasuhteet säätelijöinä

Lestadiolaisuuden saama kielteinen julkisuus 1970-luvun lopulla voitaisiin nähdä toisinkin päin kuin Savela esittää: ennen tuota kuohuntaa lestadiolaisuus sai olla verrattain pitkään vähemmän julkisen huomion kohteena. 1970-luvun alkupuolen

ja puolivälin naispappeuskeskustelussa liike tosin nostettiin toistuvasti esiin.

Näyttää ilmiselvältä, että lestadiolaisuutta koskevan kirjoittelun määrä ja luonne heijastelevat liikkeessä ja nimenomaan sen yhteiskunta- ja kirkkosuhteissa tapahtuvia muutoksia. Nämä puolestaan selittyvät osittain suomalaisen yhteiskunnan modernisaation murroksilla. Liikkeen olennaisena sosiaalisena pohjana olleen agraarisen Suomen alkaessa toden teolla hajota 1960- ja 1970-luvuilla sekä esikoislestadiolaisuudessa että vanhoillislestadiolaisuudessa tapahtui jakautumista kahteen linjaan: yhtäältä nykyaikaistumisprosessin ja sille leimallisten ilmiöiden torjuviin eristäytyjiin ja toisaalta kehityskulkua varovasti myötäileviin sopeutujiin, jotka kuitenkin halusivat mahdollisuuksien mukaan säilyttää liikkeen omaa identiteettiä.

Lestadiolaisuuden saaman julkisuuden vaihteluja voidaan selittää muillakin tekijöillä. Esimerkiksi tätä artikkelia kirjoitettaessa Laestadiuksen syntymästä on kulunut kaksisataa vuotta, ja lestadiolaisuus ja sen perustaja ovat olleet ennen näkemättömällä tavalla esillä. Juhlavuoden lukuisia tapahtumia on uutisoitu varsin myönteisesti, ja jutuissa on korostettu liikkeen omaleimaisuutta lähes yksinomaan myönteisellä tavalla. Kirjoittajat ovat tunnustaneet lestadiolaisuuden aidoksi osaksi suomalaista historiaa ja nykykulttuuria.

Myös televisio ja radio ovat noteeranneet juhlavuoden. Mainittakoon TV1:n dokumentti ”Kuuma kesä: Enkelten varjeluksessa” (6.7.2000), jossa seurataan espoolaisen vanhoillislestadiolaisen perheen valmistautumista ja matkaa Petäjaveden suviseuroidiin. Dokumenttiin on juonnettu Seppo Lohen puhetta Laestadiuksesta ja minun arviointiani nykylestadiolaisuudesta protestiliikkeenä.

Kaikki dokumentissa oman äänen saavat ovat lestadiolaisia, mutta ääniä kehystävät ohjaajan Tero Koskisen ratkaisut. Yhdysvaltalaisen puhujan saarnasta on poimittu mukaan vain kohdat, joissa hän puhuu lestadiolaisten suurten perheiden ja televisiottomuuden aiheuttamasta kummeksunnasta ja julistaa syntejä anteeksi ”Jeesuksen nimessä ja veressä”; sama julistus on poimittu mukaan myös toisesta puheesta. Ehtoollisjumalanpalvelukseen valmistautuvat papit tervehtivät toisiaan sanoen ”Jumalan terve”. Koskinen on myös dramatisoinut dokumenttia kontrasteilla. Kun minä puhun liikkeeseen kuuluvankin mahdollisuudesta ja tarpeellisuudesta asettua katsomaan yhteisöään myös tutkijan tavoin, etäännytetymmin, Koistinen leikkaa välittömästi seurapuheeseen, jossa todetaan, kuinka lestadiolaisuutta usein ”katsotaan ylhäältä” ja siten saadaan siitä virheellinen kuva.

Identiteetistä imagoon

Suomessa on tuntuu siirrytyn kulttuurin vaiheeseen, jossa media aivan ratkaisevasti tuottaa julkisten henkilöiden ja instituutioiden imagoa. Vaikka se ei ole koko julkisuus ja vaikka tilaa jää ainakin näennäisesti myös vastajulkisuudelle, isoilla viestimillä on paljon valtaa luoda ja pitää yllä mielikuvia. En usko suomalaisten joukkoviestintien salaliittoon lestadiolaisuutta vastaan, mutta lestadiolaisuuden ehtymättömyys aihevarastona hämmentää – varsinkin kun kirjoittelussa kierrätetään koko ajan samoja kliseitä.

Lestadiolaisessa liikkeessä, etenkin sen pääsuunnissa, on laajaa omaa julkisuutta – lehtiä, kirjoja, esitteitä, äänitteitä –, mutta ne leviävät lähes yksinomaan liikkeen sisälle. Tiedotus- ja julkaisutoiminnan päätehtävä ei ole informatiivinen, vaan kaiken toiminnan halutaan viime kädessä palvelevan ”evankeliumin työtä”. SRK:n pääsihteeri Voitto Savelan (1999, 197) toteamusta, että ”ulkopuolisia heidän mielipiteensä muodostajina auttavat liikkeen oman julkaisut”, pidän enemmän toivomuksena kuin tosiasiana.¹¹

Lopuksi on syytä vielä kommentoida lestadiolaisten yhä arjessaan kokemaa häpeää sekä pilkkaa ja muuta kielteisen huomion kohteeksi joutumista. Kysymys ei näyttäisi niinkään olevan tosiasiallisista toimista liikettä tai sen jäseniä kohtaan (joi-ta en toki vähättele), vaan pikemminkin mentaliteeteista. Ihmisiä ja yhteisöjä oh-jaavat mentaliteetit ovat aina epärationaalisia ja koostuvat paljolti tiedostamat-tomista uskomuksista, peloista ja toiveista, jotka tunnetusti ovat sitkeähenkisiä.¹² Lestadiolaisuuden historiassa on runsaasti aineksia häpeän, pelon ja vetäytymisen mentaliteettien kehkeytymiseksi. Mentaliteetit eivät tietenkään ohjaa vain lesta-diolaisten toimintaa, vaan toisentyyppisten mentaliteettien voidaan uskoa osal-taan selittävän myös koulutettujen toimittajien keskuudessa sitkeästi eläviä mieli-kuvia lestadiolaisuuden outoudesta.

Savela (1999, 196) haluaa vanhoillislestadiolaisuuden imagon perustuvan ”to-siasioihin”. Toive on kohtuullinen mutta mahdoton: vaikka media käsittelisi liiket-tä pelkkien tosiasioiden pohjalta, jopa suorastan steriilin kantaa ottamattomalla kielellä, mielikuvat elävät omaa elämäänsä. Vielä isomman haasteen toive kohtaa kysyttäessä, mitä lestadiolaisuudessa oikeastaan tarkoitetaan tosiasioilla, kun kui-tenkin ajatellaan, että ulkopuoliset eivät viime kädessä voi syvimmitään ymmär-tää liikettä. Savela (1999, 197) osoittaa itsekritiittisyyttä kehottaessaan antamaan ”suurelle yleisölle vanhoillislestadiolaisuudesta, sen luonteesta ja erikoislaatusuu-destakin se kuva, minkä *uskotaan vastaavan todellisuutta*” (kursivointi M.I.:n).

Myönteisen julkisuuden tavoittelu voi vaikuttaa myös liikkeen tulevaisuuteen kansanliikkeenä. Vanhoillislestadiolaisuudesta 1960-luvun alussa erkaantuneeseen pieneen Elämän Sanan suuntaan kuuluva pappi Timo Holma (2000, 10) pohtii ”ai-don herätysliikkeen ja hovikelpoisuutta tavoittelevan kansanliikkeen pyrkimyksiä heijastelevaa kaksijakoisuutta” ja päätyy kysymään:

Koituuko erinomaiseen hovikelpoisuuteen pyrkimisestä ja siihen pääsemisestä herätysliikkeelle vaara, että se samalla kadottaa jotakin identiteetistään ja siitä rohkeudestaan, jonka se herätyksenpäivinänsä syntymälahjakseen sai?

Avainkysymys kuuluu, mitä herätysliikkeen luovuttamattomaan identiteettiin kuuluu. Kansanliikeluonne ei lopultakaan ole sen tärkeimpiä ulottuvuuksia, vaika se näkyikin selvänä liikkeen imagossa. Opin oikeellisuutta korostavana liikkee-nä vanhoillislestadiolaisuus ei sen sijaan näytä tinkivän opetuksensa perussisällöis-tä, herättävätpä ne millaista oudoksuntaa tahansa.

Suomalaisen median paikoittainen ylimielisyys lestadiolaisuutta kohtaan haa-voittaa pitkän päälle sen suhtautumista myös etnisiin ryhmiin ja voi hankaloittaa sen toimintaa. Monikulttuurisessa ja kansainvälistyvässä Suomessa seikalla on merkitystä, varsinkin kun perinteinen media toden teolla joutuu kilpailuun ase-mastaan tiedon välittäjänä. Ymmärtäminen ilman kriittisyyttä on sokeaa, mutta kriittisyys ilman ymmärtämistä mykistää kohteensa.

Kestävä myönteinen imago voi perustua vain rakentuneeseen, perusteltuun ja myönteiseen identiteettiin. Niin kuin on nähty, myös lestadiolaisuuden täytyy koh-data joukkoviestinnän haaste yhä uudelleen ja etsiä siihen aina uusia vastauksia identiteettinsä ytimestä luopumatta.

Viitteet

- 1 Lestadiolaisuuden yleisesittely ks. Huotari 1981, 84-89; Heino 1997, 51-54; Talonen 2000.
- 2 Esimerkiksi A.J. Frosterus julkaisi oululaisessa Kirkollisessa kansanlehdessä 1-3/1881 kirjoituksen "Hihhulilaisuus tarkastettu Jumalan sanan walossa", nimimerkki K.H.K. kirjoitti Kansakoulu-lehteen 1880 artikkelin "Hihhuleista", ja pappi J. Tanskanen julkaisi kirjasen Hihhulilaisuus oikeassa karwassansa; sen esitys ja tarkastus vuonna 1880. Hihhulilaisuus-sanaa käyttivät lestadiolaisuutta arvostelevissa kirjoituksissaan myös J. Westerbäck (1876), herännäisjohtaja Wilhelmi Malmivaara (1888), Otto W. Mattson (1888) sekä tuntemattomaksi jäänyt kirjoittaja (1885). J. Rännäri puolestaan käytti tunnetuissa arkkijulkaisuissaan nimityksiä "Pohjanmaan lento-uskoisuus" (1866) ja "pohjanmaan williuskoisuus" (1871). (P. Raittila 1967, 295-297.) – Nykyään sanan "hihuli" merkitysala on laajennut, eikä sitä käytettäessä tavallisesti juurikaan viitata lestadiolaisuuteen.
- 3 Isotaloa on luonnehdittu "jyrkäksi ja karskiksi parannussaarnaajaksi, joka osaksi yksioikoisen esiintymisensä vuoksi joutui kärsimään viranomaisten vainoa useammin kuin yksikään toinen lestadiolaismaallikko" (Lohi 1997, 418). Välikankaan ampujan, talollisen Matti Vasaran, motiveiksi on puolestaan arveltu lestadiolaisvastaisuuden lisäksi mustasukkaisuutta ja psyykkisiä ongelmia.
- 4 Lestadiolaisuudesta kirjoitetaan varsin paljon. SRK kerää SITA:n kautta talteen vanhoillislestadiolaisuutta käsittelevät lehikirjoitukset, joita ilmestyi kaksivuotiskautena 1997-1998 yli tuhatvisisataa (Savela 1999, 197). Minulla on myös oma, epäsystemaattisesti koottu arkisto viime vuosien kirjoittelusta. Laajempi, aiheittain järjestetty arkisto on muun muassa vanhoillislestadiolaisella Mauri Kinnusella, joka on myös tutkinut liikkeen historiaa Itä-Suomessa (<http://members.nbci.com/makkeri/>).
Lestadiolaisuus on esillä myös monentyyppisissä radio- ja televisio-ohjelmissa, ja liikkeestä on tehty viime vuosina televisiodokumentteja kuten liikettä monipuolisesti tarkasteleva "Ainoa oikea Jumala" (TV1, 1997) ja suviseuroihin liittyvät dokumenttiohjelmat. Televisio-ohjelmien erityisongelma on se, ettei lestadiolaiskodeissa tavallisesti ole televisiota. Asetelman voisi heuristisesti ounastella kuvaavan yleisemminkin suomalaisen joukkotiedotuksen asennetta lestadiolaisuuteen: herätysliike on medially vieras ja outo ilmiö, jonka se myös esittää sellaisena omalle yleisölleen – johon yleisöön ei siis kuulu kuvaksen kohteena olevia yhteisiä.
- 5 Oma viiteryhmäni on esikoislestadiolaisuus. Olen arvostellut median tuottaman lestadiolaisuuskuvan eri aspekteja muun muassa seuraavissa kirjoituksissani: Miten lestadiolaisuus ymmärretään? (HS 24.4.1990); Lestadiolaisuudella oikeus omaan kulttuuriin. (HS 23.10.1993); Ihonen 1998a; Ihonen 1998b; Lestadiolaisuus on yhä kummajainen. (HS, Kuukausiliite, elokuu 2000). Lisäksi olen käsitellyt aihepiiriä laajassa lehthaaastattelussa (Aamulehti 11.7.1999), yleisöseminaareissa (ks. esim. Rauhan Tervehdys 31.10.1996, Kaleva 2.11.1996), parissa radiohaastattelussa (Radio Suomi 1.11.1996; Ylen ykkönen 3.6.1999) sekä televisiossa (TV1 6.7.2000).
- 6 Lestadiolaisuuden esiintymistä vanhemmassa kaunokirjallisuudessa on esitellyt laajasti Pekka Tapaninen tekstiantologiassaan Pohjolan tulet (1996). Katso myös Ihonen 1999. mainittakoon, että lestadiolaisuuden kuva kaunokirjallisuudessa on ollut varsin samansuuntainen kuin mediassa.
- 7 Ajatus on juonnettavissa Raamatusta, etenkin Johanneksen evankeliumiin kirjatusta Jeesuksen jäähyväispuheesta, Ensimmäisestä korinttiläiskirjeen alkuosasta ja Ensimmäisestä Johanneksen kirjeestä.
- 8 Teologi Miika Ruokanen laati dogmaattisen esityksen vanhoillislestadiolaisuuden opista Jumalan valtakunta ja syntien anteeksiantamus (1980), jonka hän kytkee suoraan 1970-luvun lopun julkiseen keskusteluun "vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen asemasta evankelisluterilaisessa kirkossa" sekä kurinpitotoimiin, jotka aiheuttivat hänen informanttiansa mukaan mielenterveysongelmia ja jopa itsemurhia (Ruokanen 1980, 7-8). Kirjalija ja toimittaja Jorma Kurvinen laati tuoreeltaan keskustelukirjan Raportti lestadiolaisuudesta (1980), johon hän sai mukaan myös SRK:n johdon puheenvuoroja. Vanhoillislestadiolaisuudesta 1970-luvun lopulla eroon ajautuneen Lauri Pietilän kokoama Sota perintöosasta. Todisteita ja tosiasioita lestadiolaisuuden ihmeellisyyksistä sisältä seurattuna (1981) taas tuo näkyviin opillisissa ja seurakunnallisissa kiistassa tappiolle jääneen osapuolen käsityksiä. Vuonna 1984 ilmestyi vielä salanimellä Leo Hartvaaran teos "Suden uhrit: Romaani lestadiolaisista", joka käsittelee hyvin kriittisesti hoitokokouksia ja vanhoillislestadiolaista seurakuntayhteisöä.
- 9 Savelan ja Lääkön melko eri suuntiin viittaavien lausumien voidaan nähdä kuvaavan vanhoillislestadiolaisuudessa käynnissä olevaa ajattelutavan muutosta. Molemmilla näkemyksillä on tukijoita, mutta savelalainen kanta näyttäisi olevan vahvistumassa.
- 10 Ihonen 1998a liittyy tähän keskusteluun. Opetushallituksen ylitarkastaja Pekka Ihonen toteaa kirjeessään 3.3.1998 asiasta huomauttaneelle lestadiolaiselle (joka ei halua nimeään julkisuuteen), että esitys "on selvästi korjaamisen tarpeessa" ja että "Opetushallitus pahoittelee tapahtunutta ja korjaa välittömästi tuotteessa esiintyneet virheet". Romppuun tutustunut hämmästyttää livosen väite, että mukaan CD-ROMin laadinnassa käytettiin "koko ajan tekijäryhmän ulkopuolisia, kirkkohistorian alan, asiantuntijoita, jotka lukivat käsikirjoituksen".
- 11 Mainittakoon, että kaikkien tuntemieni sanomalehtien kulttuuritoimitukset sanovat kategorisesti, etteivät ne kelpuuta SRK:n -- niin kuin eivät monien muidenkaan uskonnollisten kustantajien -- julkaisemia kirjoja, romaanejakaan, arvosteltaviksi. Lestadiolaispapiit esiintyvät kuitenkin melko säännöllisesti radion aamuhartauksissa, ja vanhoillislestadiolaisuuden pääjuhlasta, suviseuroista, lähetetään ohjelmaa valtakunnan verkkoon.
- 12 Näitä mentaliteetteja pitää yllä myös lestadiolaisuuden oma julkisuus. Erityisen selvinä ne näkyvät SRK julkaisemassa kaunokirjallisuudessa (Ihonen 1991, 107; Ihonen 1998c, 95; Ihonen 2000a, 32, 33).

Kirjallisuus

- Heino, Harri (1997)
Mihin Suomi tänään uskoo. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Holma, Timo (2000)
Lestadiolaisuus kansanliikkeenä. – Perusta 1/2000.
- Huotari, Voitto (1981)
Kirkkomme herätysliikkeet tänään. Helsinki: Kirjapaja.
- Ihonen, Markku (1991)
Uskonnollisen kaunokirjallisuuden tarjoamat vaihtoehdot. – Hevosien sulkia. 1980-luvun suomalaisen kirjallisuuden tilanteita. Toimittanut Yrjö Hosiaisuoma. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Ihonen, Markku (1998a)
Pesukoneen ikkuna: kurkistusluukku lestadiolaisuuteen? – Suomen Kuvalehti 20.3.1998.
- Ihonen, Markku (1998b)
Myyttiset mielikuvat eli lestadiolaisuus ja saamelaisuus valtakulttuurin marginaaleina. – Kaltio 2/1998.
- Ihonen, Markku (1998c)
Uskonnollisen kaunokirjallisuuden mahdollisuuksia ja mahdottomuuksia. – Missä mennään? Kirjallisuuden lajeja ja ilmiöitä. Toimittaneet Kanerva Eskola, Antti Granlund ja Markku Ihonen. Tampere: TAJU.
- Ihonen, Markku (1999)
Arktisen hysterian äärellä. – Laulujen lumossa. Kirjallisuudentutkijoiden ja kirjailijoiden seirenilauluja professori Yrjö Varpiolle hänen 60-vuotispäivänään 7.11.1999. Toimittanut Yrjö Hosiaisuoma. Tampere: Tampere University Press.
- Ihonen, Markku (2000a)
Kaunokirjallisuus tienä lestadiolaisuuden ytimeen? – Perusta 1/2000.
- Ihonen, Markku (2000b)
Vaikenevat naiset. Keskustelua naisen paikasta 1800-luvun lestadiolaisuudessa. – Artikkelikäsikirjoitus. Ilmestyy Heidi Grönstrandin, Kati Launiksen ja Päivi Lappalaisen toimittamassa teoksessa (SKS) vuonna 2001.
- Junkkaala, Timo (2000)
Mitä meidän pitäisi oppia lestadiolaisuudesta? – Perusta 1/2000.
- Kinnunen, Mauri (1996)
Viipurin läänin lestadiolaisuus 1870-1912. Linkki eri kulttuurien välillä. Suomen historian lisensiaatintutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kurvinen, Jorma (1980)
Raportti lestadiolaisuudesta. Helsinki: Kirjapaja.
- Lohi, Seppo (1989)
Sydämen kristillisuus. Lars Levi Laestadius ja lestadiolaisen herätysliikkeen alkuvaiheet. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys.
- Lohi, Seppo (1997)
Pohjolan kristillisuus. Lestadiolaisuuden leviäminen Suomessa 1870-1899. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys.
- Lundmark, Lennart (1985)
Protest och profetia. Korpela-rörelsen och drömmen om tidens ände. Lund: Arkiv förlag.
- Miettinen, Martti (1942)
Lestadiolainen herätysliike I. Perustajan aika. Ensimmäinen nidos. Helsinki: [omakustanne].
- Raittila, Pekka (1967)
Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia. Biographia et bibliographia laestadiana. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 74. Helsinki: SKHS.
- Ruokanen, Miikka (1980)
Jumalan valtakunta ja syntien anteeksiantamus. Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen opilliset korostukset 1979-1979. Kirkontutkimuslaitos, Sarja A, N:o 36 Tampere: Kirkon tutkimuslaitos.
- Savela, Voitto (1999)
Kirjoitettua ja sanottua. – Evankeliumia kaikille kansoille. Vuosikirja 1998-1999. Toimittanut Voitto Savela. Oulu: SRK.
- Talonen, Jouko (2000)
Suomen lestadiolaisuuden osaryhmät. – Perusta 1/2000.
- Pohjolan tulet (1996)
Lestadiolaisuus Suomen kaunokirjallisuudessa 1885-1939. Toimittanut Pekka Tapaninen. Oulun hiippakunnan vuosikirja 1996. Tuntureilta ja jokilaaksoista VII. [Oulu: Oulun tuomiokapituli.]